
УДК 811.161.2'367

Світлана Харченко (Київ)

ПРОБЛЕМА ДІЄСЛІВНОГО ЗВ'ЯЗКОВОГО КОМПОНЕНТА БУТИ У СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ З ПРЕДИКАТИВОМ НА **-НО**, **-ТО**

У статті зреферовано основні підходи до розв'язання проблеми вживання дієслівного зв'язкового компонента **бути** у структурі речення з предикативом на **-но**, **-то**. Визначено чинники, що впливають на можливість/неможливість використання **було/буде** з предикативом на **-но**, **-то**.

Ключові слова: предикатив на **-но**, **-то**, дієслівна зв'язка, нормативність.

Час від часу в коло наукових зацікавлень мовознавців потрапляють синтаксичні конструкції з предикативом на **-но**, **-то**, які вважають одним із національних синтаксичних ідентифікаторів української мови. Ці предикативи розглядали як засіб експлікації головного члена односкладного безособового речення [2; 13], як національний еквівалент конструкцій з предикативними пасивними дієприкметниками та як нормативну безсуб'єктну форму замість пасивних двокомпонентних синтаксичних конструкцій у правничій мові [34]. Особливо дискусійним виявилось питання про можливість/неможливість уживання орудного суб'єктного у структурі речення з предикативом на **-но**, **-то** [9; 24; 26; 38].

Мета цієї статті — з'ясувати нормативність уживання в структурі речення зв'язкового компонента **бути** (у формах середнього роду однини минулого часу і 3-ої особи однини майбутнього часу) з предикативом на **-но**, **-то**, визначити чинники, що зумовлюють нормативні аспекти їх використання.

У 1928 р. М. Сулима писав: «До синтаксичних явищ треба ставитися якнайважливіше та якнайобережніше, бо це ж — архітектура мовна. Нормування тих явищ — справа не короткого часу...» [35: 140]. Ця думка стала ніби пророчою, адже донині низка питань українського

© С.В. ХАРЧЕНКО, 2011

синтаксису потребує якнайважливішого, щонайретельнішого і щонайглибшого опрацювання.

Серед проблем сучасного українського синтаксису, які потребують розв'язання, і проблема дієслівного зв'язкового компонента **бути** в структурі речення з предикативом на **-но, -то**. Вона не нова в українському мовознавстві. Навколо неї час від часу точаться дискусії, проте однозначно її досі не розв'язано.

У вивченні цієї проблеми сформувалися три основні підходи:

1. Категоричне заперечення можливості поєднання дієслівної зв'язки **бути** з предикативною формою на **-но, -то** (М. Гладкий [6; 7], П. Горещький [8], С. Дложевський [12], В. Сімович [31], С. Смеречинський [33], М. Сулима [35; 36], І. Шаля [8] О. Матвієнко [23], М. Затовканюк [16], Д. Вечорек [41] та інші).

2. Обмежене уживання дієслівної зв'язки **бути** з предикативом на **-но, -то**, що залежить від семантичної структури речення, комунікативних намірів мовця тощо (С. Бевзенко [1], Л. Булаховський [3], І. Петличний [28], В. Пугач [29] та інші).

3. Уживання дієслівної зв'язки **бути** з предикативом на **-но, -то** незалежно від формально-граматичної та семантичної структури речення – нормативне (М. Грунський [11], О. Ізюмов [18], Г. Сабалдир [11], О. Синявський [30], Г. Чирва [39] та інші).

Прихильники першого підходу, заперечуючи можливість уживання з предикативом на **-но, -то** форм минулого й майбутнього часу зв'язкового компонента **бути**, вважали таке поєднання порушенням синтаксичної норми української літературної мови.

М. Гладкий, узагальнюючи власні мовознавчі напрацювання, мовленнєву практику, досвід інших науковців, радив усім, хто користується українською мовою (а особливо письменникам), звернути особливу увагу на «властиві українській мові безпідметові звороти з присудковими дієприслівниками на -но, -то», які досить поширені й улюблені в народній мові, адже ці синтаксичні конструкції «справедливо вважають за найвищий ступінь так званих «безсуб'єктних речень» цілої європейської синтакси. Цінність їх є в тому, що вся увага наша скупчується на присудку, на вираженій у нім дії, і психічна енергія не відвертається ані на так званий «неправдивий підмет» речення, ані на «займенникові слівця» дійсні (французьке «оп», німецьке «тап») чи уявлювані («они» в російських конструкціях типу «человека убили») [6: 51]. Проте вважав помилковим уживання цих структур із дієслівною зв'язкою **було**.

М. Сулима також не погоджується зі вживанням дієслівної зв'язки **бути** (у формі середнього роду минулого та формі третьої особи майбутнього часу) при предикативах¹ на **-но, -то**, але не пояснює, чому він обрав саме таку позицію. Згодом дослідник подав деякі свої

¹ Для позначення предикативів на **-но, -то** М. Сулима використовував терміни «присудок», «дієслівна форма-присудок» [36: 78–81]. Докладніше про термінологічне найменування предикатива на **-но, -то** див. статтю Ю. Мелашенко [25].

міркування щодо цього: «Форми на *-но, -то* характеризують лише минулість; отже додаткове до них слівце *було* цілком зайве (бо й без *було* форма, напр., *сплюндровано* означає минулу чинність). А слівце *буде* просто недоречне й максимально дике при присудках на *-но* й *-то*» [36: 81]. Автор дуже негативно ставився до таких поєднань, вважаючи їх «українським невдалою контамінацією українського безпідметового речення з присудком на *-но, -то* і російських літературних зворотів типу *письмо написано (было, будет)*» [36: 82].

С. Смеречинський зазначав, що для безособових речень на віршець *Під білою березою козаченька вбито* не властиве при формах на *-но, -то* «помічне дієслово» *було, буде*, вживання його — це «безсумнівні впливи» інших мов [33: 12]. С. Дложевський доводив, що речення на зразок *Козаченька вбито* в українській літературній мові перфектні і не можуть у своєму складі мати дієвідмінних форм (*було, буде*), які суперечать їх природі [12: 288].

Таке поєднання згадані автори трактували як відхилення від норми, оскільки семантика минулого часу закладена в предикативних формах на *-но, -то* їхньою словотвірною структурою, адже ці форми за походженням пасивні дієприкметники минулого часу. Уживання поряд ще однієї граматичної форми зі значенням минулого часу вважали за мовну надлишковість, оскільки семантично й граматично дієслівна зв'язка *було* не навантажена. Поєднання дієслівної зв'язки *буде* з предикативною формою на *-но, -то* містить внутрішню логічну суперечність, бо в одній синтаксичній конструкції поєднують різновекторні граматичні форми — форми минулого і майбутнього часу².

Прихильники другого підходу фіксують вагання між уживанням / неживанням *було, буде* з предикативом на *-но, -то*.

Зокрема, С. Бевзенко у своїй розвідці «Спостереження над синтаксисом українських літописів XVII ст.», порівнюючи українську мову XVII ст. із сучасною, зазначає: «...це «було» могло виконувати, як і виконує в сучасній мові [виділення моє — С. Х.], ще й інші функції [надавати відтінок передминулого часу], зокрема воно могло посилювати повторюваність ознак безособової дії чи стану [1: 212].

Л. Булаховський констатує, що «пасивні звороти на *-но, -то* без службового дієслова минулого часу (*було*) найбільш звичайні [...] у випадках із результативним значенням речення, з констатацією виконання дії (або з запереченням виконання)» [3: 36].

І. Петличний вважає, що предикатив на *-но, -то* з дієсловом-зв'язкою і предикатив на *-но, -то* без дієслова-зв'язки неоднакові за своєю роллю і значенням у реченні. Вивчаючи мову художніх творів І. Франка на матеріалі безособових речень на *-но, -то*, автор окреслює деякі чинники, критерії, за якими пропонує визначати доцільність/не-

² Зауважимо, що 1951 року такий погляд назвуть націоналістичними намаганнями законсервувати безособові речення на *-но, -то* в їхньому первісному значенні [22: 66], а 1953 року — намаганнями прищепити неправильне розуміння цих форм [15: 13]

доцільність уживання дієслівного зв'язкового компонента *бути*³ в структурі речення з предикативом на *-но, -то*. Його варто уникати, якщо йдеться про здійснену в минулому дію, яка своїм результатом, наслідком існує в теперішньому, тобто йдеться про перфектне значення предикативної форми на *-но, -то*; якщо в реченні виражено інтеративну (повторювану) дію, що зменшує силу віднесення її в минуле і наближає до такої дії, яка нібито існує в момент розповіді; якщо для відтворення відповідних явищ життя автор не потребував поєднання дієслівної зв'язки і предикатива на *-но, -то*; якщо в структурі речення наявний відповідний темпоральний семантичний модифікатор [28: 27–29]. Дієслівна зв'язка *було*, на його думку, обов'язкова в структурі головного члена безособового речення, якщо потрібно передати абсолютно минулий час та якщо в автора є потреба увиразнити саме дію, процес, а не ефект від неї і для підкреслення часового моменту, а *буде* потрібне для перенесення дії в майбутнє [28: 28–29].

В. Пугач вважає, що актуалізацію *бути* зумовлено стилем авторської розповіді, бажанням автора відсторонитися від зображуваних подій та дійових осіб, а також наявністю дистанції між минулим і сучасним [29: 18].

Цитовані джерела виявляють, що умов для потреби вживання зв'язкового компонента *було/буде* обмежена кількість.

Прихильники третього підходу, як уже йшлося вище, обстоювали нормативність цих конструкцій.

О. Синявський, поділяючи погляди своїх опонентів щодо часового значення цих форм, уважав, що виражені ними присудки перебувають у дуже близьких семантичних зв'язках з присудками, вираженими дієслівними формами множини минулого часу, тому можуть уживатися з допоміжним дієсловом *було*, набуваючи значення передминулого часу [30: 202]. Він не надав розглядуваним формам особливого статусу, а називав їх звичайними дієсловами минулого часу, що також можуть мати в умовному способі значення майбутнього часу.

Поєднання дієслівної зв'язки *було/буде* з предикативом на *-но, -то* О. Синявський пояснює занепадом часовості в цих формах, який фіксує, крім того, жива мова [30: 203]. Однак він указує і на те, що «в діловій мові частенько було вживається у цих реченнях без потреби і безпідставно, тобто там, де присудки на *-но, -то* визначають просто минулий час і нема потреби на передминулий відтінок, як от напр: «після довгих дебатів було винесено резолюцію», де досить сказати «після довгих дебатів винесено резолюцію» [30: 202–203]. Науковець застерігає від безпідставного надуживання з предикативом на *-но, -то* зв'язкового компонента *було*, а критерієм визначення доцільності, умотивованості такого поєднання називає граматичний.

³ І. Петличний називає дієслівну зв'язку *бути* допоміжним дієсловом.

Потрібно наголосити на тому, що О. Курило змінювала свої погляди на можливість/неможливість поєднання дієслівної зв'язки **бути** з предикативом на **-но, -то**. У третьому виданні книги «Уваги до сучасної української літературної мови» авторка поділяє думку В. Сімовича про те, що українській мові невластиві «звороти з пасивними дієприслівниками та з помічними дієсловами *було, буде*» [21: 53]. Однак за кілька років у «Збірнику секції граматики української мови» О. Курило публікує велику за обсягом й опрацьованим матеріалом розвідку «Про українські безпідметові конструкції з присудковими дієприслівниками на -но, -то», у якій докладно із семантико-синтаксичного погляду розглядає ці конструкції. Вона пише: «В сучасній літературній мові безпідметові конструкції з присудковими дієприслівниками на -но, -то широкого собі здобули застосування без зв'язки було і з зв'язкою було, при чім значення обох цих конструкцій загалом розрізнене» [виділення моє – С. Х.]. І далі: «Присудковий дієприслівник з зв'язкою *буде* вживається на означення завершеності чинности (чи наслідку її) в майбутньому. Зв'язка *буде* буває при присудкових дієприслівниках доконаного виду з прямим предметом або без нього, в незалежному й залежному реченні. В народній мові ці конструкції мають незначне застосування. Ширше вживає конструкції з *буде*, виходячи з відповідних потреб, сучасне красне письменство, преса, канцелярська мова» [20: 14–15]. Отже, О. Курило вважає можливим уживання зв'язкового компонента **бути** з предикативом на **-но, -то**, проте не визначає умови такого вживання, не конкретизує контексти їх використання.

Протягом 20-х–початку 30-х рр. ХХ ст. дискусії щодо вживання з предикативними формами на **-но, -то** дієслівної зв'язки **бути** у формах минулого і майбутнього часу відбивали об'єктивний стан розвитку мови. Однак після 3 травня 1933 року, коли колегія НКО заслухала звіт комісії з перевірки роботи на мовному фронті в справі граматичній, цю проблему почали тлумачити однобоко.

У підручниках, навчальних посібниках поєднання зв'язкового компонента **бути** і предикативної форми на **-но, -то** визнане переважно нормативним (наприклад: у «Курсі сучасної української літературної мови» (Т. II. Синтаксис, 1951) за ред. Л. Булаховського; «Курсі сучасної української літературної мови. Ч. II. Синтаксис» Б. Кулика; «Українській мові» І. Ющука; «Сучасній українській діловій мові» М. Зубкова та ін.) [19; 22; 17; 40], хоч багато авторів це питання оминає.

У згаданому «Курсі...» за редакцією Л. Булаховського констатовано: «Коли є потреба показати абсолютно минулий час, при формі на **-но, -то** вживається допоміжне дієслово **було**; особливо яскраво втрата реального часового значення безособовою формою на **-но, -то** виявляється в тому, що при наявності допоміжного дієслова **буде** все речення набирає значення перфектного майбутнього часу...» [22: 65].

Б. Кулик стверджує: «Для того, щоб підкреслити минулий (майбутній) час дії, вираженої безособовою дієслівною формою на -но, -то, до неї додається допоміжне дієслово *було (буде)*»⁴ [19: 95].

В академічному теоретичному курсі «Сучасна українська літературна мова. Синтаксис» (1972) це питання оминули, хоч серед наведених прикладів знаходимо: *Враз було вбито всі хлоп'ячі мрії* [виділення моє – С. Х.] [37: 251]. Те ж спостерігаємо в монографії М. Жовтобрюха «Українська літературна мова» [14: 212–213].

Натомість автори посібника «Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання» стверджують, що проблема часового значення цих форм, а отже, можливості/неможливості вживати дієслівну зв'язку при них розв'язана. Вони вважають, що потрібно розмежовувати морфологічний і синтаксичний часи цих форм [32: 206]. З морфологічного погляду розрізняють минулий перфектний, минулий аористний і майбутній, а зі синтаксичного – теперішній, минулий та майбутній. В обох випадках маркером такого протиставлення є дієслівна зв'язка *бути* у формі минулого часу середнього роду або у формі 3-ої особи однини майбутнього часу.

Крім того, у цьому посібнику зазначено, що такі речення мають шестичленну парадигму: три форми синтаксичного індикатива (теперішній, минулий, майбутній часи) і три форми ірреальних способів (умовний простий, бажальний і спонукальний) [Там само]. Зауважимо, що у фактичному матеріалі, який автор опрацювала (а це понад 3000 синтаксичних конструкцій з текстів наукового, художнього і публіцистичного стилів), виявлено тільки декілька синтаксичних конструкцій з предикативом на *-но, -то*, які презентують синтаксичний ірреальний спосіб. Це конструкції, що мають значення умовного способу: *Навпаки, він [Марко Іваненко] узяв участь у замаху на члена Центрального Комітету Компартії, якого було б убито, коли б я не став на перешкоді цьому надзвичайно злочинному актові* (В. Винниченко); *Незважаючи на посилений інтерес до проблеми іменних буттєвих і квантитативних речень* (див. праці Н. Д. Арутюнової, Є. М. Ширяєва та ін.), *поза увагою лінгвістів залишився всебічний, поглиблений, комплексний аналіз генітивних та генітивно-квантитативних речень, при якому було б враховано співвідношення компонентів граматичної і семантичної структур, засобів вираження граматичних значень, особливості парадигматичних видозмін, співвідношення об'єктивної та*

⁴ У багатьох працях з українського синтаксису майже впродовж усього ХХ ст. *бути* кваліфікували як допоміжне дієслово [3: 19; 20; 29], а М. Сулима взагалі не надавав йому жодного статусу і називав «словом», «формою», «додатковим вставним» [36: 82–83]. Не можна погодитися з такою його кваліфікацією на тій підставі, що воно, крім граматичної, мало б виконувати ще й семантичну функцію: на допоміжну частину припадають вираження модально-часових значень і модифікація лексичного значення основної частини [5: 223]. Компонент *бути* як елемент складеного дієслівного головного члена односкладних речень виконує суто граматичну функцію і не має семантичного навантаження.

суб'єктивної модальності, комунікативних реалізацій і варіантів тощо (Л. Рабанюк). Такі підходи і покладено в основу цього дослідження, адже праці, де **було б** детально і в той же час вичерпно **описано, проаналізовано, обґрунтовано** численні звернення класика до текстів Святого Письма, у вітчизняній науці про Достоевського поки що не існує (О. Мащенко).

Модальні модифікації предикативів на **-но, -то** заперечує В. Горяний, який вважає, що реченням зі значенням результативного стану особи чи предмета з головним членом у формі на **-но, -то** притаманні лише часові граматичні модифікації [10: 62–63]

Про трое часових значень предикативних форм на **-но, -то** говорить і О. Болюх: «Кожна незмінна предикативна дієприкметникова форма вживається у трьох часових значеннях: у значенні минулого перфектного часу, минулого аористичного й майбутнього (*зроблено — зробили; було зроблено — зробили; буде зроблено — зроблять*)» [2: 46]. Вона вважає, що їх потрібно розглядати як аналітичні морфологічні форми.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої думки форми на **-но, -то** кваліфікують «як предикативні форми зі значенням результативного стану, що є наслідком виконаної дії» [4: 290], і зараховують до категорії результатива. Іншими словами, основне значення речень із предикативом на **-но, -то** — репрезентувати а) стан не як процес, а як результат, наслідок дії в минулому (аористність), б) наявність результату в момент мовлення (перфектність) або в) як повторюваність дії в минулому (імперфектність). Отже, у цих формах можна констатувати послаблення або й нейтралізацію їхнього первинного часового значення.

Редуковане часове значення синтаксичних конструкцій з предикативом на **-но, -то** деякою мірою компенсує дієслівна зв'язка **бути** у формах минулого (**було**) або майбутнього (**буде**) часу. Однак уживання зв'язкового компонента **бути** з предикативом на **-но, -то** має деякі семантичні застереження.

Щоб з'ясувати продуктивність синтаксичних конструкцій з предикативом на **-но, -то** і дієслівною зв'язкою **бути** і без неї в сучасному писемному мовленні, ми проаналізували понад 3000 тисяч речень із текстів наукового (монографії, автореферати дисертацій, підручники, навчальні посібники), художнього і публіцистичного (дописи в газетах) стилів. Джерела, з яких виписано речення для аналізу, охоплюють різні регіони України. Автори — чоловіки та жінки.

Опрацювавши зібраний матеріал, констатуємо, що в текстах наукового стилю переважають синтаксичні конструкції, у яких предикатив на **-но, -то** використано без дієслівної зв'язки **було**. Напр.: в авторефератах філологічного, економічного, технічного, медичного та ветеринарного спрямування на 100 речень лише в 10 із предикативом на **-но, -то** вжита дієслівна зв'язка **було**; в авторефератах гуманітарного (історичні, психологічні, педагогічні науки) спрямування частотність вживання **було** вища і досягає 15.

Показовим щодо цього є видання «Національна академія наук України. 1918–2008: до 90-річчя від дня заснування» (автори: Онищенко О.С., Попович М.В., Богданов В.Л., Барановська Н.П., Бахонський О.В., Букало В.П.), яке редагували доктори філологічних наук, професори К.Г. Городенська і С.Я. Єрмоленко. Загальна кількість конструкцій з предикативом на **-но, -то** — 1580, серед них 1475 речень (93,35 %), у яких головний член без зв'язкового компонента **було/буде**, і лише 105 синтаксичних конструкцій (6,65%), де головний член речення — містить зв'язковий компонент **було/буде**.

У текстах наукового стилю переважають синтаксичні конструкції з предикативом на **-но, -то**, якщо йдеться про результативність дослідження. Проте іноді трапляються й такі, що містять у своїй структурі дієслівну зв'язку **бути** у формі середнього роду однини минулого часу. Напр.: *Іншим компонентом ЖСД [жанрово-стилістичної домінанти] досліджуваного жанру є стереотипні формулювання (кліше), які набувають в ДЛ [ділових листах] обома мовами широкого вжитку. Було виявлено наступні тематичні групи кліше: 1) пропозиція; 2) прохання; 3) претензія, жаль з приводу реклаमाції; 4) вибачення (І. Шаргай); Проаналізувавши тексти, було створено картотеку з різними темпоральними ситуаціями (близько 7 тис. карток), а також словник темпоральної лексики (в скороченому вигляді подається в самій роботі) (О. Бондар); Єдність у підході Пастернака до своєї власної творчості і своєї перекладацької діяльності і зумовили той збіг творчих принципів Пастернака-поета і Пастернака-перекладача, який було встановлено в результаті дослідження (Ж. Кононова) Результати дослідження було викладено на Міжнародній конференції [...]* (О. Межов). Конструкції з **було** переважно легко трансформуються в безособові речення з головним членом у формі минулого часу множини або в таких конструкціях можна опустити дієслівну зв'язку **було** без зміни їхнього змісту.

Не поодинокі випадки, коли в першому реченні автор використовує предикатив на **-но, -то** з дієслівною зв'язкою **було**, а в наступному немає цієї дієслівної зв'язки. Припускаємо, що в такий спосіб він прагне увиразнити черговість, послідовність подій, процесів, результатів тощо. Напр.: *За аналогією для першої серії дослідів було сформовано чотири групи корів по п'ять голів у кожній: 1 -3 групи — дослідні, 4 група — контрольна; для другої серії дослідів сформовано дві групи корів: дослідна — 15 голів, контрольна — 5 (А. Ревунець); На підставі того, що речення в комунікативному плані є висловленням, особливість якого — орієнтація на учасників мовлення, було застосовано і семантико-прагматичні критерії, за допомогою яких встановлено, що у функціональному аспекті феномен відокремлення, виділення напівпредикативної дієприслівникової конструкції мовець свідомо використовує для розв'язання комплексу завдань [...]* (О. Кульбабська); *Розв'язавши рівняння Рейнольдса та проінтегрувавши отриманий вираз для розподілу тиску у вальниці, було*

отримано вирази для коефіцієнтів жорсткості та демпфірування C_{ij} та K_{ij} ($i, j = \{r, \tau\}$) в системі координат $O\tau\tau$; через їх громізdkість вирази тут **не наведено** (П. Олійник).

Зафіксовано також контексти, у яких уживання дієслівної зв'язки **було** з предикативом на **-но, -то** нормативне. Напр.: **Як було вже зазначено**, мовець ставить такі запитання, маючи на це певні підстави, орієнтуючись на вже відомі йому факти щодо цієї ситуації (С. Гедз); **Як було з'ясовано у попередньому параграфі**, теорія державного управління має найтісніші зв'язки з юридичними науками, насамперед з наукою адміністративного права (З підруч.); **Як уже було зазначено**, в 1919 р. М.С. Грушевський емігрує за кордон (З підруч.). У таких контекстах **було** виконує не лише зв'язкову (граматичну) функцію, а й увиразнює значення буттєвості, адже йдеться про деякий часовий відтинок і маємо вказівку на протяжність дії. Звичайно, ці контексти можна трансформувати в конструкції без зв'язкового компонента **бути** у формі минулого часу, але тоді функцію увиразнення буттєвості, протиставлення минулої дії теперішній виконуватимуть слова **вище** чи **раніше** або словосполучення на зразок **у попередньому розділі/параграфі**, напр.: **Як уже зазначено вище..**, **Як вказано у попередньому розділі...** Інакше це речення втрачає одну зі своїх диференційних, іманентних ознак — відносно змістове завершення.

У підручниках і навчальних посібниках спостерігаємо співвідношення на користь поєднання з предикативом на **-но, -то** дієслівної зв'язки **було/буде**: *У цей період переважно силами науковців Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України за результатами досліджень цих актуальних проблем **було видано** низку ґрунтовних колективних та індивідуальних монографій* (З підруч.); *Доречно зазначити, що це **було здійснено** задовго до дня, коли голландець ван Дреббель спорудив в Англії перший загальновідомий підводний човен* (З посіб.); *1 вересня 1880 р. Михайло Грушевський мав розпочати навчання в Першій Тифліській гімназії за державний кошт, так званого «Економічного пансіонера», що **було надано** йому як синові діяча шкільництва* (З посіб.).

У текстах художнього стилю співвідношення синтаксичних конструкцій із предикативом на **-но, -то** і дієслівною зв'язкою **було/буде** і без неї дещо інше. Продуктивність уживання зв'язкового компонента **було** зростає: на 100 речень з предикативом на **-но, -то** без дієслівної зв'язки в середньому трапляється 30 речень з дієслівною зв'язкою **було**. Те саме спостерігаємо й у текстах публіцистичного стилю. Напр.: *У прорив **було введено** ударні війська 2-го Українського фронту, і вони, громлячи ворога, знищуючи його резерви, що зустрічались на шляху, незабаром вийшли до міста Васлуй і, оволодівши ним, швидко просувались на південь* (О. Гончар); *Знадвору через вузькі, але високі вікна, в олов'яні рами яких **встановлено було** скляні круглі шибки, сюди вливалось багато світла, все в палаті сяяло й блищало [...]* (С. Скляренко); *За час існування політичної комунікації сформу-*

вався словник політичної термінології, центральними поняттями якого є невелика кількість власне політичних понять. Переважну більшість слів, що утворюють глосарій політичних термінів, **було запозичено** з інших сфер (О. Фоменко).

Надзвичайно низька продуктивність зв'язкового компонента **буде** з предикативом на **-но, -то** у текстах наукового стилю. Так, виявлено тільки один випадок його вживання — у згаданому виданні, присвяченому 90-річчю Національної академії наук України: *У найближчій перспективі основну увагу науковців **буде зосереджено** на виявленні молекулярних механізмів адаптації клітин до гіпоксії на рівні експресії окремо вибраних генів, вивченні особливостей експресії генів у клітинах злоякісних пухлин для пошуку шляхів пригнічення їх росту, дослідженні особливостей експресії деяких вибраних генів для з'ясування молекулярних механізмів патогенезу та розроблення способів лікування атеросклерозу* (с. 416–417). Це дає підставу висловити припущення, що поєднання предикатива на **-но, -то** з **буде** не є іманентною рисою наукового стилю.

В опрацьованому матеріалі з текстів художнього і публіцистичного стилів виявлено 35 речень, у яких складений головний член — предикатив на **-но, -то** з **буде**. Напр.: — *Передай, що за годину її **буде знищено**, — наказував Козаков посильному, — а поки що хай хлопці перекурять і поп'ють холодної води, якщо вона в них є* (О. Гончар); *Якщо місяць потім виділить грант особистим знайомим співробітника, його **буде проведено** до внутрішньої каси і співробітник зберегає право допомагати своїм іншим знайомим, якщо ні — то два роки не можна звертатися до внутрішньої каси* (Є. Кононенко); *Це, звісно, було небезпечно: якщо, не дай Боже, у неї що-небудь пропаде з кімнати, — мою цікавість **буде покарано*** (І. Роздобудько); *Губа. [...] Це визначатиме, що у все-світньому статистичному реєстрі його **вписано буде** 35–51-м, що номер його трудової книжки, особистого телефону, аеромотора, кімнати і навіть зуб щітки **буде** 35–51* (М. Куліш); *Чинівники не тільки возили її, а й повчали: [...] А далі вже все **буде зроблено**, як скаже імператор* (В. Склярєнко); *Комбат попередив, що тільки-но в готелі зав'яжеться бій і кулеметний вогонь противника **буде зорганізовано**, з фронту готель атакують ще кілька штурмових груп* (О. Гончар); *Тобто змінами до урядової постанови № 884 **буде уніфіковано** видачу земельних актів* (З газ.); *Де **буде виділено** таку ділянку на території України, остаточно ще не вирішено* (З газ.); *Крім того, кожен пункт **буде забезпечено** радіозв'язком* (З газ.). У наведених реченнях дієслівна зв'язка **буде** маркує головний член за граматичною ознакою, а саме вказує на майбутній час. Крім того, тенденція до поєднання **буде** з предикативом на **-но, -то** помітна в контекстах на суспільно-політичну тематику (це характерно як для жанрів публіцистичного стилю, так і для жанрів художнього стилю).

Проаналізований матеріал дав змогу зробити такі основні висновки:

1. Упродовж майже ста років в українському мовознавстві не досягнуто єдиного погляду на проблему вживання/невживання дієслівної зв'язки **було/буде** в структурі речень з предикативом на **-но, -то**.

2. Уживання цих зв'язкових форм на сьогодні не внормоване, не кодифіковане в граматичних описах української літературної мови.

3. Для синтаксичних конструкцій з предикативом на **-но, -то** в українській мові типовою й надалі залишається перфектна та аористна семантика.

4. В українському писемному мовленні, незалежно від його стильової належності, кількісно (і досить істотно) переважають синтаксичні конструкції, у яких предикатив на **-но, -то** вживають без дієслівного зв'язкового компонента **було**.

5. Серед синтаксичних конструкцій, головний член яких виражений дієслівною зв'язкою **було** і предикативом на **-но, -то**, переважають ті, у яких зв'язковий компонент має факультативний характер.

6. Використання синтаксичних конструкцій, у яких предикатив на **-но, -то** ужитий із дієслівною зв'язкою **було** чи без неї, в авторських текстах не зумовлене ні регіональними, ні віковими, ні гендерними або професійними чинниками. Їх вживання залежить від суб'єктивного сприйняття вихідного дієслова.

Отже, спираючись на конструктивні міркування попередників і на власні спостереження, подаємо кілька рекомендацій:

1. Перевагу потрібно надавати синтаксичним конструкціям, у яких предикатив на **-но, -то** вживаємо без дієслівного зв'язкового компонента **було**.

2. До комунікативних ситуацій, де використано дієслівного зв'язкового компонента **було/буде** з предикативом на **-но, -то** семантично й граматично зумовлене, зараховуємо такі:

— якщо на початку речення постає потреба щось минуле протиставити теперішньому, увиразнити буттєвість;

— якщо мовець прагне дистанціювати минуле від теперішнього, посилити часове віддалення певної інформації від моменту мовлення чи відносно основної, поданої в реченні інформації;

— якщо наявна вказівка на протяжність дії;

— якщо мовець свідомо/підсвідомо бажає в майбутньому дистанціюватися від імовірної дії, то у відповідь на поставлене завдання (докір, покарання за те, що чогось не виконали) відповідатиме **Буде зроблено (виконано, підготовлено)**;

— якщо мовцеві важливо зацентувати саме на майбутній бажаній, передбачуваній, прогнозованій чи уявній дії, факті тощо, а не на виконавцеві дії.

1. Бевзенко С. П. Спостереження над синтаксисом українських літописів XVII ст. / С. П. Бевзенко // Наук. зап. Ужгородського ун-ту. — Ужгород, 1954. — Т. 9. — С. 165–244.

2. Болюх О. В. Власне семантична і формально-граматична інтерпретація безособових речень / О. В. Болюх // Мовознавство. — 1992. — № 3. — С. 44–49.

3. Булаховський Л. А. З історичних коментарів до української літературної мови. Уваги до старовинних засобів синтаксичного оформлення присудків та їх еквівалентів / Л. А. Булаховський // Наукові записки : Філологічний збірник № 2. — К. : КДУ, 1948. — Т. 7. — Вип. 3. — С. 25–50.
4. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : академ. граматики укр. мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська ; [за ред. І. Вихованця]. — К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. — 400 с.
5. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. / І. Р. Вихованець. — К. : Либідь, 1993. — 368 с.
6. Гладкий М. Мова нашого сучасного українського письменства / Микола Гладкий. — Х. ; К. : Держ. вид-во України, 1930. — 160 с.
7. Гладкий М. Стабілізація української мови / Микола Гладкий // Життя й революція. — 1927. — № 4. — Т. II. — С. 70–78.
8. Горецький П., Шаля І. Українська мова : практично-теоретичний курс / Петро Горецький, Іван Шаля. — 7-е вид. — К. : Книгоспілка, 1929. — 335 с.
9. Городенська К. Г. Із найновіших рекомендацій щодо складних уживань в українській мові / К. Г. Городенська, Н. І. Кочукова, Г. М. Куцак — К. ; Слов'янськ, 2006. — 83 с.
10. Горяний В. Д. Синтаксис односкладних речень : посіб. для вчителів / В. Д. Горяний. — К. : Рад. шк., 1984. — 128 с.
11. Грунський М. Українська мова / Микола Грунський, Григорій Сабалдир. — К., 1927. — 268 с.
12. Дложевський С. Дещо про природу речень типу «козаченька вбито» української літературної мови / Сергій Дложевський // Сб. статей в честь акад. А. Й. Соболевського. — Ленінград, 1928. — С. 284–292.
13. Дудик П. С. Із синтаксису простого речення : навч. посіб. / П. С. Дудик. — Вінниця : ВДПУ, 1999. — 297 с.
14. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова : монографія / М. А. Жовтобрюх. — К. : Наук. думка, 1984. — 255 с.
15. Завгородня Н. Ф. Про пасивність конструкцій з *-но, -то* / Н. Ф. Завгородня // Українська мова в школі. — 1953. — № 5. — С. 13–16.
16. Затовканиук М. До характеристики українських конструкцій типу «козаченька вбито» / Микола Затовканиук // Slavia. Časopis pro slovanskou filologie. — Praha, 1984. — R. 53. — Č. 1. — S. 1–11.
17. Зубков М. Сучасна українська ділова мова : підруч. для вищих навч. закладів / Микола Зубков. — 7-е вид., виправлене. — Донецьк : СПД ФО Сердюк В. І., 2005. — 448 с.
18. Ізюмов О. Техніка української мови / Овсій Ізюмов. — К., 1926. — 165 с.
19. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : підруч. для факультетів мови і літератури педагогічних інститутів. Ч. II. Синтаксис / Б. М. Кулик. — Видання друге, перероблене і доповнене. — К. : Рад. шк., 1965. — 283 с.
20. Курило О. Про українські безособові конструкції з присудковими дієприслівниками на *-но, -то* / Олена Курило // Зб. секції граматики української мови. — 1930. — Кн. 1. — С. 3–30.
21. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / Олена Курило. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. — 303 с.
22. Курс сучасної української літературної мови / [за ред. Л. А. Булаховського]. — К. : Рад. шк., 1951. — Т. II: Синтаксис. — 408 с.
23. Матвієнко О. Пасивні присудки на *-но, -то* і *-ний, -тий* в українській мові (Матеріали до проблеми: граматичний рід і активний та пасивний стан) / Оникій Матвієнко // Мовознавство. — 1936. — № 7. — С. 21–49.
24. Межов О. Орудний відмінок як морфологічний варіант суб'єктної синтаксеми / Олександр Межов // «Наукові записки» Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського : зб. наук. праць. Серія : Філологія / [відп. ред. Н. Л. Іваницька]. — Вінниця : ВДПУ, 2000. — Вип. 2. — С. 93–98.
25. Мелашенко Ю. Б. Предикативні форми на *-но, -то* у лінгвістичній термінології / Ю. Б. Мелашенко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. — К. : КНЕУ, 2001. — Вип. 4. — С. 261–264.

26. *Непийвода Н. Ф.* Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н. Ф. Непийвода. — К. : Міжнародна фінансова агенція, 1997. — 303с.
27. *Олексієнко Л. А.* Трансформаційний аналіз пасивних конструкцій / Л. А. Олексієнко // Структурно-математична лінгвістика : республ. міжвідомчий зб. : серія «Питання мовознавства». — К., 1965. — С. 30–40.
28. *Петличний І. З.* Безособові речення на -но, -то в мові художньої прози І. Франка / І. З. Петличний // Питання українського мовознавства. — Л. : Львівський державний ун-т імені Івана Франка, 1960. — Кн. 4. — С. 21–37.
29. *Пугач В. М.* Історія формування та функціонування предикативних форм на -но, -то в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. М. Пугач. — К., 1996. — 20 с.
30. *Синявський О.* Норми української літературної мови / Олекса Синявський. — Харків ; К., 1931. — 367 с.
31. *Сімович В.* Праці : у 2 тт. / [упоряд., передм. Л. О. Ткач]. — Чернівці : Книги-XXI, 2005. — До 125-річчя від дня народження.
Т. 1 : Мовознавство. Українська мова і правопис. Культура мови. Мова українських письменників. Історія мовознавства. Персоналії. Рецензії. — Чернівці : Книги-XXI, 2005. — 520 с.
32. *Слинько І. І.* Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання : навч. посіб. / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. — К. : Вища шк., 1994. — 670 с.
33. *Смеричинський С.* Нариси з української синтакси (у зв'язку з фразеологією та стилістикою) / Сергій Смеричинський. — Харків : Рад. шк., 1932. — 283 с.
34. *Стельникович Г.* Про пасивні конструкції в українській правничій мові / Ганна Стельникович // «Наукові записки» Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського : зб. наук. праць. Серія : Філологія / [відп. ред. Н. Л. Іваницька]. — Вінниця : ВДПУ, 2000. — Вип. 2. — С. 103–106.
35. *Сулима М.* Проблема літературної норми в українській мові / Микола Сулима // Шлях освіти. — 1928. — № 4. — С. 132–143.
36. *Сулима М.* Українська фраза / Микола Сулима. — Харків : Рух, 1928. — 97 с.
37. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за заг. ред. акад. АН УРСР О. К. Білодіда]. — К. : Наук. думка, 1972. — 515 с.
38. Харченко С. Речення з предикативними формами на -но, -то з погляду синтаксичної норми: ретроспективний аналіз дискусійних питань / Світлана Харченко // Мовознавчий вісник: зб. наук. пр. на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя / [відп. ред. Г. І. Мартинова]. — Черкаси, 2009. — Вип. 8. — С. 268–276.
39. *Чирва Г. М.* Синтаксическая структура безличных предложений украинского языка: на материале литературы 50–70-х гг. XX в. : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Украинский язык» / Г. М. Чирва. — К., 1977. — 20 с.
40. *Ющук І. П.* Українська мова / І. П. Ющук. — К. : Либідь, 2005. — 640 с.
41. *Wieczorek D.* Ukrainski pierfekta na -no, -to na fonie polskiego pierfekta. — Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994. — 115 s.

Svitlana Kharchenko (Kyiv)

THE PROBLEM OF THE VERBAL LINKING COMPONENT **БУТИ (TO BE)**
IN THE STRUCTURE OF SENTENCES WITH PREDICATIVE FORMS **-НО, -ТО**

The article gives coverage of the main approaches to the problem of the verbal linking component бути (to be) in the structure of sentences with predicative forms **-но, -то (-но, -то)**. The factors influencing the possibility/impossibility of using the component було/буде with the predicative forms **-но, -то (-но, -то)** are determined.

Key words: predicative forms **-но, -то (-но, -то)**, linking verb, normality.